

Bartłomiej Błaszowski

Czesław Duchnowski (1901–1976) Ze śniegów Narwiku i pól Normandii na Dolny Śląsk

Kim byli pierwsi nauczyciele na ziemiach zachodnich? Częściową odpowiedzią na tak sformułowane pytanie mogą być losy jednego z nich, zmarłego przed wielu laty i niestety pozostającego w cieniu zapomnienia – Czesława Duchnowskiego.

Urodził się 22 września 1901 r. w miejscowości Zawady, gmina Chlebotki, powiat Łomża. O dzieciństwie spędzonym pod zaborem rosyjskim i jego wczesnej młodości przypadającej na czas wielkiej wojny wiadomo nam z jednostkowo zachowanych dokumentów tylko tyle, że w 1913 r. ukończył z bardzo dobrym wynikiem trzy oddziały szkoły powszechnej w Zawadach. Z napisanego odręcznie na początku lat 70. XX w. życiorysu dowiadujemy się, że „szkołę podstawową” (tak w oryginale) ukończył w Zawadach, natomiast wykształcenie średnie i półwyższe zdobył w różnych regionach.

W Wojsku Polskim

Po osiągnięciu pełnoletniości rozpoczął 1 stycznia 1920 r. ochotniczą służbę w Wojsku Polskim. Z 49. Pułkiem Piechoty wziął udział w wojnie bolszewickiej, a po jej zakończeniu pozostał w jego szeregach i pełnił w nim przez lata służbę jako podoficer zawodowy. Awansował na wyższe stopnie wojskowe – w 1939 r. był starszym sierżantem. Po zdaniu matury licealnej oraz po ukończeniu kursów specjalistycznych był w latach 1934–1939 instruktorem przysposobienia wojskowego oraz nauczycielem wychowania fizycznego w gimnazjum ogólnokształcącym w Śniatyniu, a następnie w Kołomyi.

3 września 1939 r. w szeregach 1. Huculskiego Batalionu Obrony Narodowej jako dowódca plutonu wyruszył na właśnie rozpoczętą wojnę. W spisanim po wojnie oświadczeniu dowódca oddziału ciężkich karabinów maszynowych 1. Huculskiego Baonu ON, ówczesny ppor. rez. mgr Stefan Moszoro, tak relacjonował postawę i czyny tego podoficera: *W rejonie Stryj – Bolechów – Tatarów jako dowódca plutonu przez cały czas na froncie był kilkakrotnie w akcji. Szczególnie wyróżnił się w dniu 11 IX 1939 r. w zaciętej walce z nieprzyjacielem. Widząc krytyczną sytuację, wydał rozkaz swemu zastępcy do wycofania się. Sam pozostał na stanowisku i w dogodnej chwili ostrzelał nieprzyjaciela z rkmu, obrzucając go granatami. Tym wywołał zamieszanie i zmusił nieprzyjaciela do rozproszenia się. Po wykonaniu zadania ponownie wrócił do plutonu. Za czyn ten przez dowódcę kompanii został podany do odznaczenia Krzyżem Virtuti Militari V klasy. Bardzo odważny, koleżeński, lubiany przez żołnierzy. Ocalił pluton od klęski.* 19 września 1939 r. po tym, jak na ziemię Rzeczypospolitej wkroczyła Armia Czerwona, st. sierż. Duchnowski wraz ze swoim oddziałem na rozkaz przekroczył granicę polsko-węgierską w przejściu Dolina.

Chor. Czesław Duchnowski z 8. Batalionu Strzelców Brabanckich podczas okupacji Niemiec.

W Polskich Siłach Zbrojnych

Po wydostaniu się z obozu internowania drogami wiodącymi przez kolejne zielone granice w dzień wigilijny 24 grudnia 1939 r. dotarł szczęśliwie do Francji, gdzie skierowano go do obozu wojskowego w Coëtquidan. Tam przydzielono go do formującej się Samodzielnej Brygady Strzelców Podhalańskich. W 2. Batalionie w stopniu chorążego z cenzusem przeszedł kampanię norweską i francuską 1940 r. Po rozwiązaniu Brygady przedostał się do Tuluzy, a następnie przez Hiszpanię i Portugalię trafił do Gibraltaru, skąd drogą morską wyruszył w podróż szczęśliwie zakończoną 5 grudnia 1940 r. zawinięciem do portu w Liverpoolu.

Na Wyspach Brytyjskich został zweryfikowany i rozpoczął służbę w Polskich Siłach Zbrojnych pod dowództwem brytyjskim. Parokrotnie zmieniał swoje przydziały, by ostatecznie trafić do 1. Dywizji Pancерnej dowodzonej przez gen. bryg. Stanisława Maczka. W szeregach 8. Batalionu Strzelców wchodzącego w skład 3. Brygady Strzelców, pełniąc funkcję dowódcy plutonu, a następnie oficera ewidencyjnego, uczestniczył w walkach na szlaku wiodącym przez Francję, Belgię, Holandię, Niemcy, zakończonych wkroczeniem do niemieckiej bazy marynarki wojennej i twierdzy w Wilhelmshaven. Po wojnie wraz z 1. Dywizją Pancерną uczestniczył w okupacji Niemiec. W tym czasie

Czesław Duchnowski jako kierownik Internatu Technikum Żeglugi Śródlądowej we Wrocławiu.

udało mu się nawiązać kontakt z żoną i dziećmi, którzy szczęśliwie przeżyli wojnę, a po wypędzeniu z Kresów znaleźli się w Wałbrzychu. W kalendarzyku kieszonkowym na rok 1947, w rubryce pod datą 8 maja, zapisał: *Niemcy. Zakończenie (rozwiązanie) batalionu. Byłem ze Sztandarem.* Tak w sytuacji niemożliwości powrotu do prawdziwie wolnej i niepodległej Polski kończyła się służba żołnierzy Polskich Sił Zbrojnych. W obliczu stopniowej demobilizacji chor. Czesław Duchnowski zdecydował się na powrót do kraju. Tym samym zakończył trwającą nieprzerwanie przez ponad ćwierć wieku służbę wojskową. 27 lipca 1947 r. wyruszył z Quakenbrucku do Lubeki, skąd po dwudniowej podróży dotarł do Szczecina. Po załatwieniu formalności repatriacyjnych udał się do Wałbrzycha, gdzie 1 sierpnia spotkał się z tak długo niewidzianą rodziną.

W szkolnictwie – nauczyciel, wychowawca, spotecznik

Po powrocie przez osiem miesięcy bezskutecznie poszukiwał zatrudnienia, m.in. w Białymstoku

i na Górnym Śląsku. Nie było mu łatwo w kraju tak dotkliwie ogołoconym przez wojnę z wykwalifikowanych kadr, w którym na przeszkodzie stała mu najpewniej jego przedwojenna i wojenna służba wojskowa. W marcu 1948 r. uzyskał posadę nauczyciela i kierownika internatu Technikum Budowy Maszyn Górniczych w Wałbrzychu. Jesienią 1953 r. przeprowadził się do Wrocławia i objął analogiczne stanowisko w Technikum Żeglugi Śródlądowej, które zajmował do sierpnia 1955 r., po czym rozpoczął pracę w Technikum Papierniczym w Jeleniej Górze. Kolejny etap jego aktywności zawodowej był związany ponownie ze stolicą Dolnego Śląska: od września 1956 r. do sierpnia 1958 r. był zastępcą kierownika internatu Technikum Budowy Silników, a następnie od września 1958 r. do sierpnia 1959 r. – zastępcą kierownika Szkoły Podstawowej Nr 6 na Psim Polu. W roku szkolnym 1959/1960 pełnił funkcję wychowawcy w Państwowym Zakładzie Wychowawczym w Pobiedni, powiat Lubań. Od 1960 r. był wychowawcą internatu Państwowego Zakładu Wychowawczego we Wrocławiu. W 1967 r. przeszedł na

rentę, legitymując się obliczonym oficjalnie dla potrzeb Zakładu Ubezpieczeń Społecznych przez Kuratorium Okręgu Szkolnego Wrocławskiego stażem pracy wynoszącym 46 lat, 7 miesięcy i 14 dni (jego wyliczenie było krzywdzące dla zainteresowanego, gdyż nie obejmowało chociażby okresu od 1 września do 24 grudnia 1939 r.). Przez pewien czas pozostał jeszcze w swoim macierzystym zakładzie, będąc zatrudnionym w niepełnym wymiarze godzin.

Kontynuując pracę zawodową, pogłębiał swoje kwalifikacje: zdał egzamin ideologiczny uprawniający do pracy w szkolnictwie, ukończył trzy kursy pedagogiczno-wychowawcze zwieńczone uzyskaniem dyplomu wydanego przez Centralny Urząd Szkolenia Zawodowego, kurs II stopnia nauczania wychowania fizycznego oraz kurs dla kierowników szkół podstawowych we Wrocławiu. Zaliczył również dwa semestry filologii rosyjskiej w Państwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Krakowie oraz kurs języka rosyjskiego we Wrocławiu.

Nie zapisał się do żadnej partii politycznej, uczestniczył natomiast w działalności wielu stowarzyszeń, wśród których znalazły się m.in.: Związek Osadników Wojskowych i Związek Bojowników o Wolność i Demokrację, którego członkiem został w 1948 r. i z ramienia którego po 1956 r. pełnił społecznie wiele funkcji, Związek Nauczycielstwa Polskiego, do którego wstąpił w 1948 r., Towarzystwo Przyjaźni Polsko-Radzieckiej, w którym zaczął działać w 1954 r. z racji pełnionych przez niego obowiązków nauczyciela języka rosyjskiego w Technikum Żeglugi Śródlądowej, oraz Polski Komitet Pomocy Społecznej, do którego należał od 1975 r.

Jego podopieczni zapamiętali go jako surowego, ale sprawiedliwego i troskliwego wychowawcę. Wiedział dobrze, jak utrzymać ład i dyscyplinę. Zadanie to, szczególnie w pierwszych latach jego pracy, było o tyle trudne, że miał do czynienia z młodzieżą wyraźnie zróżnicowaną wiekowo, z różnymi doświadczeniami wojennymi i powojennymi. Dał się poznać również jako dobry organizator. Uczniowie Technikum Żeglugi Śródlądowej nadali mu żartobliwe przezwisko: „Makaroni”, upamiętniając tym samym pewne

zdarzenie, kiedy to podczas niezwykle surowej zimy, zamiast ziemniaków, których brakowało, zorganizował zapas makaronu dla stołówki.

Zamiast zakończenia

Na wieczną wartość odszedł 13 grudnia 1976 r. Czas, jaki upłynął od jego śmierci, znacznie ograniczył grono osób pamiętających go z lat służby wojskowej czy też pracy w szkolnictwie. Wiosną 2005 r., mimo że opłaty cmentarne były regulowane, omal nie został zlikwidowany ostatni jego ślad na ziemi w postaci cmentarnego nagrobka. To postępująca dużymi krokami zapomnienie rozciągnęło swoją szczerłą zasłonę nad postacią zasłużoną: uczestnika dwóch wojen, honorowego obywatela holenderskiego miasta Breda, którego był wyzwolicielem, jedyne żyjącego po wojnie we Wrocławiu weterana spod Narwiku, jednego z niewielu posiadaczy Złotego Krzyża Zasługi z Mieczami, poza którym miał jeszcze inne, liczne odznaczenia polskie, brytyjskie i francuskie.

Jego praca w szkolnictwie okazała się również na swój sposób wyjątkowa. Był on bowiem jednym z nielicznych weteranów Polskich Sił Zbrojnych zatrudnionych nieprzerwanie od momentu przyjazdu do kraju aż do emerytury we wrocławskiej oświacie i najprawdopodobniej jednym z trzech piastujących stanowisko kierownicze w szkole. Pracował zawodowo z dużym zaangażowaniem, udzielał się społecznie w ramach istniejących organizacji i stworzonych przez nie możliwości. To, co robił, było też przykładem typowej w latach PRL „kariery bez kariery”. Poza krótkim, bo rocznym, epizodem pełnienia przez niego funkcji zastępcy kierownika szkoły podstawowej aż do emerytury pozostawał jedynie na stanowisku wychowawcy w różnych placówkach, bez awansów, odznaczeń, nagród. Zaważyła na tym z całą pewnością jego postawa – pozostał bezpartyjny.

Za udzieloną mi pomoc, udostępnione materiały i długie rozmowy chciałbym najgoręcej podziękować Pani Lubomirze Ząbek oraz Panom Kazimierzowi Lisowskiemu i Jackowi Mączyńskiemu.